

107.938

OROSZORSZÁG

UTI VÁZLATOK

Az 1897 évi Moszkvai orvosi Kongresszus
alkalmából

IRTA

TÓTH BÉLA

GROSZORSZÁG

UTI VÁZLATOK

AZ 1897. ÉVI MOSZKVAI ORVOSI KONGRESSUS
ALKALMÁBÓL

IRTA

TÓTH BÉLA

A „GYÓGYSZERÉSZI HETILAP“ ELŐFIZETŐI INGYEN KAPJÁK.

BUDAPEST 1898.

A „GYÓGYSZERÉSZI HETILAP“ KIADÁSA.

ÓROSZORSZÁG

UTI VÁZLATOK

AZ 1897. ÉVI MOSZKVAI ORVOSI KONGRESSUSRÓL

IRTA

TÓTH BÉLA

A „GYÓGYSZERÉSZI HETILAP“ ELŐFIZETŐI INGYEN KAPJÁK.

BUDAPEST 1898.

A „GYÓGYSZERÉSZI HETILAP“ KIADÁSA.

~~7024~~ 107938

Magyarországon

Grüssy Kálmán úrnak,
"ősiunk leltételeim és nagyvadászútlésom
jeléül." - Debreczen, 1898 decz. 24.

Dr. H. Zelau

1596-1919.

ELŐSZÓ

Egy kis apróságot irtam a nyáron a «Gyógyszerészi Hetilap» hírrovatába. Megírtam, hogyan vásárolt Bókay Árpád, a népszerű magyar professor Olaszországban egy üveg benzint s a szabad iparú olasz gyógyszerészet dicsőségére milyen borsos áron kellett azt megfizetnie.

Tóth Béla debreczeni kollégámban, a ki a nyári üdülés idejét rendszerint tanulságos utazásokkal tölti el, ez a kis humoros hír felkeltette az úti emlékeket és egy érdekes impressiókkal teljes levelet küldött nekem, amelyben a szabad iparról különböző utazásai közt tett tapasztalatait szembe állítja a concessió rendszerű államok gyógyszerészi viszonyaival.

Rövid levele keretében is oly érdekesen nyilatkozott főleg oroszországi élményeiről, hogy azonnal megkértem, írjon erről egy tárczát lapunk számára is.

Tóth Béla kollega úr nemsokára Budapestre jött fel s én előszóval ismételhettem meg előbbi kérésemet.

Kedves debreczeni kollégám a kérésre egy kérdéssel felelt:

«El tudja-e képzelni a zöld falombot a fája nélkül?»
«Az erdei madarak fütyögését idyllikusnak tartja-e az erdő zöld kerete nélkül?» Ugye hogy nem? ... Látja, így vagyok én az úti élményeim leírásával. Én nem tudok kiragadni az emlékeimből csak úgy pusztán egy darabot, hogy azt leírjam, mert az egy száraz, élvezhetetlen leírás lenne. Nekem át kell

haladnom képzeletben az emlékeim egész során, hogy a lelkemet újra beleringassam az átélt érzések ábrándos hangulatába és le tudjam írni az impressióimat akként, hogy ezeket a reflexiókat élvezni tudja más is. De ez kivihetetlen, mert az ilyen leírást a szerkesztőség nem tudná használni. . . .»

— «Miért nem?»

— «Mert az az anyag, amit így dolgozok fel, darabokra, «folytatások»-ra szétszakgatva elveszteni az értékét, a maga egészében pedig sok lenne egy tárczának.»

Fellelkessedtem.

— «Hát legyen sok egy tárczának, de ez a tárcza legyen az én tárczám! . . . Kiadjuk az útleírást egy külön füzetben és karácsonyi ajándékkul adjuk oda a «Gyógyszerészi Hetilap» kedves olvasóinak.

Tóth Béla kartársam felcsapott — és ez a magyarázata és előzménye annak, hogy lapunk ime belépett a jókedvű adakozók közé.

Tisztelt kartársaink fogadják tehát ezt a karácsonyi meglepetést olyan jó szívvvel, mint a minővel mi adjuk és amelyet a szerző munkája érdemel.

Nemcsak Oroszország gyógyszerészeti viszonyainak, de az északi fagy hazájának magának is élvezetes, könnyed leírása ez a művecske, mely íróját egy csapással a toll emberévé avatja fel, olvasóinknak pedig bizonytal örömet szerez.

A szerzőnek és a kiadónak az olvasók ezen tetszése volt csak a célja.

Ha ezt elértük, megkaptuk jutalmunkat mi is.

Budapesten, 1898. december 23-án.

Kartársi tisztelettel

Dr. Varságh Zoltán,

a „Gyógyszerészeti Hetilap“
felelős szerkesztője.

OROSZORSZÁG.

— Kiew, Moszkva, Szt. Pétervár, Varsó. —

Mindég azt hittem egészen mostanáig, hogy egy «tárca» megírásához egyéb sem kell, mint a cím ügyes megválasztása. A kész munkát aláírni, már nem tartottam én sem valami terheesebb foglalkozásnak. Majd meglátom most, mennyire fogok kiválasztott témában gyönyörkedhetni, az egymást űző gondolatok mennyiben fognak kidomborodni Moszkva körül, a hova egy éve, hogy lábamat először betettem, a 12-ik orvosi kongresszus alkalmából.

Moszkváról és orvosi kongressusról «tárcát» írni egy gyógyyszerész szaklap céljaira: mégsem tartozik a könnyű feladatok közé. Milyen szempontból induljak ki, milyen irány vezesse tollamat, hogy azok, a kik a jelentős cím után jelentős gondolatok közlését várják, lehetőleg ne csalódjanak? Bizony már is érzem, hogy egy «tárca» megírásához mégsem a cím megválasztása a legfőbb kellék, mert gondolataim lehetnek talán szépek, de mire a nyomdafesték azokat világgá kürtöli, torzalakokká is válhatnak . . .

Nem mondhatnám, hogy a kongressusra valami különös előzékenységgel csábítva lettem volna. A magyar bizottsághoz írt és válasz nélkül maradt levelek könnyen eredményezhették volna azt, hogy Oroszország iránt táplált érdeklődésem múlt és soha ki nem vihető ábránd maradjon. A vágy azonban, megismerni Oroszországot, akkora volt, hogy a mellőzést figyelembe nem véve, néhány barátom társaságában útra keltem. Oroszország oly fontos szerepet játszott hazánk legújabb történelmében, a szabadságharc után felmerült s erre vonatkozó irodalom olyan érdeklődést keltett bennem, hogy a hatalmas orosz nemzetet otthonában megismerni — eltökélt szándékom maradt.

Oroszország felől táplált véleményem nem volt ugyan egyforma a közhangulattal, mégis az idegen touristák által kevésbé látogatott világrész, bennem is, de másokban is, bizonyos aggódó érzést támasztott. Bár forró augusztusi nap égette az aszfaltot, mégis akadt olyan tanácsadó is, a ki a bundát elvinnem a lelkemre kötötte. S hogy mások is gondolkodtak ilyenformán, mutatja az, hogy egy római kongressista tényleg bundával utazta át Európát. Végrendeletet is sokan tettek, én is el voltam már készülve erre a szükséges, de alkalmatlan cselekedetre, midőn — hála törvényeink méltányos és igazságos felfogásának — látom, hogy a miről egyes-egyedül végrendelkezhetném: tiltva van! Az 1876-iki közegészségügyi törvények, a személyjogu gyógyszerárak tulajdonosait ettől a kellemetlen funkciótól is — megkímélték! . . .

Augusztus 14-én indultunk utnak, hogy halvány fogalmat szerezzünk Oroszország kulturájáról, humanistikus intézményeiről, kereskedelméről, iparáról és gazdaságáról. Az utazás rendkívül kellemes az olyan összeálló társaságban, mint az enyém volt. Repült az idő s azon vettem észre magam, hogy hazánk északi részén — hol a vonatok négy irányból futnak össze — egy parányi faluban vagyunk. Egy kicsiny falucskában, hol megkezdtém ábrándos lelkemmel pályafutásomat, majdnem harmincz évvel ezelőtt. Akkor még nem sejtettem, hogy ezen a falucskán vezet az ut . . . Oroszországba . . .

Már Csapon feltűnt a sok utazó, a nagy nyelvzagyvalék. A világ minden tájáról érkező kongressisták itt vagy Bátyuban találkoztak. A mit az a körülmény tett érthetővé, hogy míg minden állam adott bizonyos vasuti kedvezményt, Ausztria kormánya a kongressistákkal szemben ridegen és szűkkeblűen semmiféle kedvezményt nem nyújtott. A nyugat- és délről jövőek tehát Magyarországon keresztül folytatták utjukat. — Mennyivel gavallérosabban járt el a sokak által gúnyolt Oroszország! Minden kongressista első osztályu szabadjegyet kapott, bármely irányban a határtól a határig. Ez meg is látszott aztán a kongressuson, összegyűlvén ott 7—8 ezer résztvevő — az egész művelt világból.

*

Összezsúfolva, álmatlanul keltünk át a Beszkiden. A halvány hold alig világította meg a hegységeket, melynek ki-magasló csúcsai ködpárába burkolóztak. A hegyek ormai jelentették tehát a völgyek lakóinak, hogy az atmosféra megtelt párával s ebben valami változás esik. Reklus jutott eszembe s a pára nélküli levegőben, a hegyek ormai után áhitoztam.

Merengésemet a lársalgás sem zavarta most, mert Rómából érkező kongressistákkal kerültem véletlenül össze, az olaszok pedig nem szeretnek németül beszélni. Mennyire érdekelt volna pedig egyet-mást hallani Rómáról, hova emlékeim anynyira vonzanak! Hiába! hívogat vissza a «Fontana di Trevi» forrásvíze.

Bemutakozásról többnyire szó sem volt, rá ösmertünk egymásra e nélkül is és éreztük, hogy a mint Moszkvába megérkezünk, úgy is szétválunk s talán többé ugy sem találkozzunk. Együtt utaztunk olaszok és francziák, németek és amerikaiakkal és mindnyájan kollegának tituláltuk egymást, a közös érdek azzá avatott mindnyájunkat, lett légyen bár valaki világhírű orvos vagy tanár, ügyvéd vagy patikáros.

Amint a határra érteztünk, az osztrák és orosz határ közt lévő rövid átmeneti útért néhány krajczár differentiát kellett jegyünkre ráfizetnünk. Az olasz kollegákkal sehogysem tudtuk ezt megértetni, végre is kiszámoltuk a követelt összeget s jelekkel igyekeztünk őket rábírní, hogy adják át a kalauznak.

Elhagyván Lemberget, a hol négy órai pihenőt tartottunk, tünedeztek a piszkos, apró lengyel falvak s estére Oroszország határára: Volociskába értünk. Elszedték útleveleinket s alávetettek, pro forma, a vámvizsgálatnak. Útleveleink, málháink rendben találtatván: beléphettünk az étkezőbe. Itt már várt a rendező-bizottság s kedves előzékenységével eloszlatta, ha volt valakinek, az oroszok iránt táplált halvéleményét. Itt tudtuk meg, hogy nyugodtan vacsorázhatunk, mert időnk van s az orosz kormány figyelméből külön vonaton folytatjuk utunkat.

Az utazók nagy része rendesen a gyomrával van megakadva; különösen a magyareMBER nagyon finnyás. Töltött káposztáról és paprikás csirkéről álmodozva, sok magyar nem tudta megérteni, hogy e két eledel nélkül hogyan lehet existálni. Azt hiszem azonban, hogy a mint a volociskai restauratiót megfigyelték, teljesen meglehettek nyugtatva — gyomruk felől. Sehól a világon annyi ízletes és változatos felhalmozását az ételeknek nem láttam, mint Oroszországban. A különféle halak hidegen és melegen, az egészben sütött borjucomb, a rántott szárnyasok, párolgó finom tészta, a meglepő tisztaság — mind, mind képes a gyomrot csiklandozni és meg nyugtatni. Csak a borra és sörre nem fordítanak kellő gondot, ott állnak lepalackozva az asztalon s az óriási hőségben teljesen élvezhetetlenek. Itt izleltük meg először az orosz nemzeti ételt és italt: a schit és vutkit. Az előbbi savanykás káposztaleves, melyhez mindig adnak külön edénykében néhány ujjnyi tejfölt, az utóbb pedig kesernyés ízű, gyöngye pálinkay

Oroszországban a distantiák nagyok, a vasuti étkezőkre tehát szükségképen nagy figyelmet fordítanak. A tömérdek friss és hideg ételben módja van mindenkinek, minden állomáson válogatni. A kiszolgálásra nem kell várni, veszi kiki annyit és abból, amiből akar s bediktálja a fizető pinczéernél, a mit elfogyasztott. Az egyenes, becsületes orosz jellemmel nem egyeznék meg: feltenni bárkiről, hogy valamit elhallgasson! Az óriási vörösréz szamovároknak folyton ott párolog a kitünő tea s a rekkenő hőség dacára, folyton theázott a társaság, híven az ottani szokáshoz. A theás edény alatt folyton ég a tűz s csak akkor lesz ez kioltva, ha a háznép nyugalomra tér, hogy másnap kora reggel vígan lobogjon a tűz megint. A vasuti restaurációkban van egyuttal a konyha is; elképzelhető tehát, milyen kifogástalan rend és tisztaság uralkodik itt mindenütt, miután a közönség szeme láttára történik a sütés, főzés és kiszolgálás. Óriási vörösréz szamovárok, tálak és más konyhaedények, asztal nagyságu és légszeszszel fűtött alpacca konyhák ragyognak a tisztaságtól — nem elriasztólag, sőt inkább vonzólag hatván a publikumra.

Még alig derengett, nyugodt és kényelmes pihenésünk dacára — már is ébredtünk. Rendkívül kényelmesek az oroszországi vasutak, szélesebbek mint a mieink s egy fülkében négyen, szükség esetében nyolcan is, kényelmesen hálhatnak. Az improvizált ágyak olyan hosszúak és kényelmesek, hogy már ebből is gyanítani lehet, hogy az orosz nem valami törpe faj. És valóban, az alacsony természetű szittya magyar, melyre testalkatáról és hangosabb társalgásáról sok helyt rá is ösmertek, ámulva nézi az öles természetű orosz, a ki erejének tudatában olyan lágy és kedves, annyi figyelmet tanusít, — mint az erős szokta tenni a gyöngébbel szemben. . . . Rohanva, nagy port verve fel maga után, szédítő sebességgel száguldott vonatunk. A pálya homokolva van, árokról, korlátról szó sincs; úgysem kell attól tartani, hogy ember vagy állat a sínekre téved. Őrházak nincsenek, a párhuzamosan lerakott sínpart elváltani nem kell, jöhetnek és mehetnek a vonatok az összettközés veszélye nélkül. Néha egy-egy bömbölés zúg végig a rónán, s fut, rohan a vonat, hogy a nagy távolságra eső gócpontok közt lévő messzeséget lehetőleg gyorsan kiegyenlítse! A vonat nem füttyöl, hanem, mint a tengeri hajók — valóságosan bömböl. Egy rémes ordítás ez, visszhangot támasztva az óriási síkságon! Mintha a hortobágyi pusztát látnám, olyanforma érzés járja át lelkemet; mintha százszoros nagyításban látnám azt, azzal a különbséggel, hogy itt nem legelőn, hanem áldott gabona termő vidéken visz keresztül utunk. A vidék azonban kihalt; egy falu, fa, ember vagy madár, néha órákon át nem kerül szemünk elé.

A gyors utazásban könnyen elmosódnak a képek, néha a szép vagy a jó, néha a csunya és rossz, domborodik ki; a szerint, a milyen impressiókat nyer a szemlélő! Én csakis jót mondhatok Oroszországról! Hiszen tagadhatatlan, nekünk is voltak apró kellemetlenségeink, ez azonban minden utazással együtt jár, s a kellemetlenség mindég nagyobb, ha az illető nemzet nyelvén nem érintkezhetünk. Mig Olaszországban a nagy turista invázió befolyása folytán annyira kifejlődött a jelekkel való megértetés művészete, hogy az olasz bérkocsis egy kép megmutatása után kitalálja: a «Palais Uffici» vagy «Pittibe» akarunk-e menni, addig a jámbor orosznak alapos magyarázatra van szüksége, mert ő az imént említett jelmagyarázathoz nem ért. Így történt, hogy órákig kerestük a «Hotel Dániát» Moszkvában, mert ezen a néven nem ismerte azt kocsisunk.

Egészen sajátosság, a mi szokásainktól egészen elütő szokások vannak ott más téren is. Elámultam, midőn a kijewi pinczér egy egészen idegen társaság számláját is a mienkhez számította, csupán azért: mert együtt egy asztalnál ültünk. Nem történt ez rossz akaratból, hanem ugylátszik, az ott a szokás, hogy nem nézik, ki mit fogyasztott, hanem mindég az asztal «tartozik». Rábizza aztán a pinczér a vendégekre, hogy ők vessék ki maguk között az aránylagos «quótát». Azt sem lehet állítani, hogy a turisták minden kényelmet feltalálnának Oroszországban. Nincsenek ott elkészülve a nagyobb szabású invázióra, mint volt a mienk is és nincsenek berendezkedve. Ebben a tekintetben csakis Pétervár tesz kivételt, a hol mégis több idegen megfordul. A hotelek személyzete kissé indolens, tapasztalatlan és az idegenekkel keveset törődik. Akárhányszor magamnak kellett felköltönnem a szolgát, hogy ruháinkat rendbe hozza, vagy a mosdáshoz vizet hozzon.

* *

Épen ezer éve mult, hogy őseink — a történelem tanúsága szerint — Kijewet meghódították. A hősök epigonjai ezuttal békés szándékkal jöttek, s örültek, ha a hosszú és fáradtságos út után megpihenhettek. Midőn az első izvostsikot megláttam, méltóan az epigonokhoz szorongó érzés fogott el, hogy ezentúl ilyen alkalmatossággal kell majd száguldanunk. Mert láttam ugyan már a nápolyi kocsist őrült lármával és gyorsasággal hajtani, de messze elmarad ez is az orosz kocsis hajtása mellett! A gyönyörű fekete mén őrült gyorsasággal rohan a különben dőcögős kövezeten, hajszálnyi távolságra száguld el egyik a másik mellett, s mintha lecövekeznék lovát, képes egy pillanat alatt azt megállítani. — A lihats már elegánsabb

oroszlívér vonja, s a kocsikerekei, mint a biciklikerekei, gummin járnak. A Troikában három lovat fognak, melyek úgy vannak betanítva, hogy míg a középső például galoppban, a másik kettő más tempóban száguld s a leggyorsabb menetben is fejükkel a kocsifelé visszafordulva vágatnak.

Hiába jár-kél a villamos, csak a *izvosztikot* használunk. A támlány nélküli kocsik nem valami kényelmesek ugyan, de kényelmes az, hogy rendelkezhetünk vele. Harmincz kopejkért fél órai utat is tehetünk, s a becsületes orosz nagyon meg van elégedve. Ezek a bérkocsisok különben eléggé különös látványt nyújtanak, hálóköntösszerű felöltőjük és lapos, fél-cilinderalakú sapkájukban. Mindnyájának sötétkék vagy fekete kabátja van, derekukon átkötve egy színes övvel. A ki izmosabbnak, kövérebbnek látszik, az bizonyára «úri kocsis». Ezeknek a köntöse bélelve van, s terjedelmével elfoglalja az egész első ülést. Ez nemzeti divat, s az úri módot nemcsak a gyönyörű ló és remek kocsifelszerelés, hanem a kitömött kocsis is mutatja.

Hotelünk közelében van egy «Apteka» s első dolgaim közé tartozott: tisztelni a kollegánál. Gyógyszerkönyvben lapozgatva, mintha némi sértődéssel vizsgálná mosolygásomat a kollega pedig minden sértési szándék nélkül voltam, de úgy tetszett, mintha a «Magyar Gyógyszerkönyvet» olvasgatnám. Halvány kis öröm vonult tehát végig arczomon Latin és orosznyelvű a gyógyszerkönyv, s az előkért receptek láttára kedvem lett volna mindjárt ott is maradni. Ez nem is lett volna rossz, mert a viszonyok ott jobbaknak látszanak, mint bárhol másutt. A jogot ott is az állam adományozza, s ha Kijew intelligens, s kétszázezernél több lakosára 22 gyógyszerári engedélyt adtak, azt kell hinnem, hogy az oroszországi gyógyszerészek érdekeire jobban ügyelnek, mint más államokban ez szokásban van. És csakugyan a kigúnyolt Oroszország még erre is ügyel, pedig nem mondhatja senki, a ki az ilyen jelentéktelen dolgokra is ügyet vetett, hogy az ottani «taxa» alacsonyabb, mert több orvosi vényt kiszámítva, meggyőződtem róla, hogy a nagy orosz birodalmi gyógyszerári árszabása magasabb a mienknél.

Nem is találtam olyan «Aptékát», melyben legalább 4—5 segéd ne lett volna. Mindenütt szíves előzékenységet és barátságot élveztem, melyért igaz hálával tartozom. Egészen elűtő s jól eső nyájas modort tapasztaltam a személyzet részéről is, mintha bizonyos érett, nyugodt modor és megbízható üzleti szellem mutatkozott volna mindenütt! Bárcsak megfigyelték volna az oroszországi állapotokat mindazok, a kik a mai ugynevezett liberális korban még liberálisabb eszméket

— a szabad ipar eszméjét pengetik — s lett volna alkalmuk az oroszországi és más államok gyógyszerészeti viszonyai közt összehasonlítást tenni; hogy meggyőződtek volna: milyen veszedelmes újítás után sóvárognak. Nézze és figyelje meg bárki, s csak egy kissé tanulmányozza a külföldi állapotokat, okvetlen rájön, hogy milyen veszély rejlik a szabad ipar eszméjében! A nagy konkurrencia okvetlen egészségtelen állapotokatteremtene, s még rossz néven sem lehetne venni, ha a szegény, kevésbé vagyonos gyógyszerész minden kigondolható eszközzel küzdené — a nagyobb tőke ellen! A konkurrencia minden téren üdvös lehet — a gyógyszerészet terén azonban nem! Közegészségügyi szempontból vizsgálva a dolgokat, a gyógyszerészet első és legfőbb kelléke a teljes megbízhatóság. Ennek azonban csakis akkor tehet eleget, munkakörét becsületesen csakis akkor töltheti be, ha az állam-hatalom részéről védve van! Az állam nem adhatja ki tehát kezéből a hatalmat, melyet a gyógyszertárak kezelése, az árak megszabása felett gyakorol, viszont azonban tőle telhetőleg gondoskodik a szigorú törvények alatt álló gyógyszerészek megélhetése felől.

Ott, azokban az államokban, hol a szabad ipar boldogító korszaka már régóta megvan, azt tapasztalhatjuk, hogy elégedetlen maga az állam, elégedetlenek a gyógyszerészek, de leginkább elégedetlen maga a nagy közönség! A legnagyobb mértékben tévednek tehát azok, a kik a gyógyszerek olcsóbbá tételét a szabad ipartól várják, mert ép ellenkezőleg lelketlen túlkapásoknak a szabad ipar nyit teret. De tévednek azok is, a kik önállóságukat a szabad ipar boldogító korszakától várják, mert mihelyt az állam védőszárnyai alól kikerülnek, a kevésbé vagyonosak ki lesznek szolgáltatva a nagy tőkének, s az egyenlőtlen harcban okvetlen elbuknak!

Rendezett viszonyok közt élő gyógyszerészek tudják, hogy kötelezettségben vannak az állammal, s azt a védelmet, melyben részesülnek, becsületesen megbízhatóságukkal igyekeznek meghálálni! Ilyen államokban meg van a kari tekintély, s holmi szociális felfogásnak tere nincs! Ilyen államokban jogosan elvárható, hogy a gyógyszerészek lelkiismeretesen megtartsák a törvényeket, ellenben ott, hol a gyógyszerészet szabaddá lett, az állam felügyeleti joga, valamint beleszólása az árszabás megállapításába véget ér és ki van téve a közönség megbízhatatlan kiszolgálásának és horribilis taksálásnak. Ilyen államokban nem történik az meg, a mi megtörténik Francia- és Olaszország-

ban és a keleti államokban, hogy a közönség minden mérges hatású gyógyszerhez is hozzá juthat — csak megfizesse! Magam láttam Rómában, a mint a feltett sapkájával elég különös megjelenésű olasz munkatárs minden habozás nélkül adta ki grammszámra a tiszta pulvis Dowerit; grammját 50 centimmal fizettették velem, mint gyógyszerésszel. — A turini, florenci patikárusnak nem kell a crème celeste, cerat. ad labiale s nem is ismeri, de egy picziny cacao-vaj darabkáért 15–20 krnyi értéket kér.

A török (v. görög) patikárussal a Pulv. Insectorumot megértetni alig lehet (pedig hazája majdnem) s ha latin gyógyszerkönyvét előkérem, meg kellene egymást értenünk; mégis jelmagyarázatokhoz kell fordulnom, hogy kitalálja szándékomat! Ez pedig, mint az ügyvédnél a tárgyalás — pénzbe kerül! Én legalább azt hiszem, mert nem tudom magamnak másképp megmagyarázni, hogy 40–50 gr.-nyi Pulv. Insectorumért hogy lehet elkérni két frankot.

Oroszországban ilyen dolgok elő nem fordulhatnak, de még holmi gyermekes aprehenziók sem. Ott nem fordulhat elő a velem I. . . . ben megtörtént eset, a hol 10 gramm bórsavat vásárolván, azt egy fél pohár vízben ajánlották feloldani, s midőn ezt némi kételkedéssel mertem fogadni, a legnagyobb sértődéssel utasítottam vissza a segéd részéről, mert ezt «neki, mint okleveles gyógyszerésznek, jobban kell tudnia!»

Milyen boldogok lehetnek az ilyen emberek, a kik »oklevelük« megszerzésével összes szellemi táplálékaikat kielégítették.

Ah, de térjünk vissza orosz kollégáink közé.

A hotelünkhöz közel fekvő első aptéka igazán intelligens tulajdonosától értesültem nagyjából az orosz gyógyszerészeti viszonyokról. Mennyivel kedvezőbbek azok a magyar állapotoknál! Még van állapítva első sorban az, hogy az az alapszám, a melyre nyilvános gyógyszerért engedélyeznek, 6000 lakos. A hol a lakosok száma ezt az alapszámot el nem éri, ott szükség esetén úgynevezett «felszer-gyógyszertárakat» állítanak fel. Ezeket tyrók, gyakornokok vezetik s az ilyen patikák jelentősége alig nagyobb, mint nálunk a kézi gyógyszeráraké, azzal a különbséggel, hogy az ilyen gyógyszerértár visszaélések nélkül léteznek, a mit az orvosok kézi gyógyszerárairól még az optimisták sem mernének állítani.

A hol a lakosok száma a hatezret elérte, ott nyilvános gyógyszerértár állítanak fel. Ugyanazon helyen több gyógyszerértár felállítása az elkészített vények számától van függővé téve.

Az a vénymennyiség pedig, melyet a barbár (?) Oroszország egy gyógyszerértárnak engedélyez, nem kevesebb

15 ezer darabnál. A vényeket az elkészítés alkalmával a gyógyszerésznek számmal kell ellátnia s pontosan elkönyvelnie. A vény számát feljegyzi a gyógyszerész a recipére és ugyanazt a számot a gyógyszer tartályára is felírja vagy felragasztja. Az ellenőrzés igen szigorú s a visszaélések lehetőleg korlátozva vannak. Ha már most például egy községben csak egy gyógyszertár áll fenn s az évi statisztika szerint a vények száma 26 ezer darabot tett ki, akkor szó sem lehet még egy második gyógyszertár felállításáról. Ennek ideje csak akkor következik el, ha kétszer 15,000, azaz legalább 30,000 recipét készít el a gyógyszertár egy év alatt. Ha 3 gyógyszertár van egy helyen, akkor mindaddig fel nem állítható egy negyedik, míg a három gyógyszertár összforgalma receptekben a 100 ezer darabot el nem érte. Egy-egy járvány okozhat ilyenképen elvétele némi méltatlanságot, de azért igen ritka az igazságtalanság, mert nem következik, hogy a járvány által létrejött vénytöbblet felszökteti a vények számát a következő 15 ezres egységig. Így azután a nagyobb környékkel bíró falvakban mintegy 6 ezer, községekben 10 ezer, városokban 15–20 ezer lakos is jut olykor egy-egy gyógyszertárra.

Mennyivel kedvezőbb viszonyok ezek a mieinknél! Oroszországban fel tudják azt fogni, hogy a gyógyszerészek intelligenciája, vagyoniassága szorosan összefügg megbízhatóságukkal s éppen ezért történik erről gondoskodás. Nálunk? . . . Ha nálunk valamely gyógyszertárról az a gyanú, hogy annak évi forgalma talán 7–8 ezer forintra rúg már, akkor sietnek hamarosan egy új patikát engedélyezni az előbbi nyakára s a míg nálunk a személyjogok rendszere teljesen bizonytalanná teszi a gyógyszerész vagyoniát, addig az orosz gyógyszertárakat szabadon eladhatják az örökösök is s a család vagyona nem veszhet el.

Azt hiszem, ezért kisebb az érdeklődés is nálunk a gyógyszerészet tudományos emelése és feladatai iránt, mert a megélhetésért folytatott verseny örökös gondjai a tudományos munkakedvet egyrészt megtörik, másrészt arra időt sem engednek. Mutatja ezt a külföldi és a magyar szakirodalmi viszonyok különbözősége is. Magyarországon van-e gyógyszerészi szaklap, mely kizárólag a szakirodalom művelését vonná munkakörébe? Nincsen egy sem. Mindeniknek ki kell terjesztenie figyelmét olyan jövedelmi ágakra is, melyek a szaksajtó szorosan vett hivatásához nem tartoznak oda. Ezzel szemben a külföldi szaklapok élhetnek kizárólag igazi hivatásuknak. A „Pharmaceutische Centralhalle» szerkesztője pl. azt sem tudja, hogy a lap nyomdai kiállítása miként folyik le. Dolgozik a maga laboratóriumában s van ideje és alkalmja a szorosabban vett gyógyszerészi szaktudomány művelésére is. —

A moszkvai «Farmaceft»-hez hiába fordulna valaki pl. egy gyógyszerészsegédért: ő csak szerkesztő és sem segédet sem patikát, sem semmit nem közvetít. Nagyobb is azután a lap tartalmi értéke, több benne az eredeti tudományos közlemény, mint a magyar szaklapokban, a melyek kiterjedtebb munkakörrel, szerényebb eszközökkel érhető, ha ugyanannyit nem teremhetnek.

Tudom, hogy ezt az őszinteséget dr. Varságh Zoltán barátom, a «Gyógyszerészi Hetilap» igazán önfeláldozó munkát folytató tevékeny szerkesztője, nem veszi tőlem rossz néven.

S a moszkvai «Farmaceft»-nek azonkívül, hogy több előfizetője lehet, mint a magyar szaklapoknak talán együttvéve, még 2 ezer forint subventiót ad a kormány is. A mi hivatalos szaklapunkat az országos gyógyszerészegylet szerény 300 forinttal képes csak támogatni! . . .

Igazán hálásan gondolok vissza ma is arra az előzékenységre, melylyel orosz kollégáim hazájuk gyógyszerészi viszonyairól kérésemre informálni szivesek voltak.

Az orosz kollégák tanácsát más tekintetben is elég gyakran kellett kikérnem, mert ha a jámbor izvostsikkossal holdogulni nem tudtam, mindig hozzájuk ~~folyamodtam~~. Szívesen elintézték bajaimat, sőt egyik moszkvai kartársam nagyon a lelkemre kötötte, hogy a világ legnagyobb »Aptékáját« megnézni el ne mulasszam. A világ első és legnagyobb »Aptékájának« tulajdonosa lenni, nem is volna rossz gondolat. Ha a turisták jobban ösmernék Oroszországot, talán jutna a figyelemből az Aptékának is. Eddig egyetlen útleírásban, a Dobieczy Sándoréban olvastam csak róla – a kinek a figyelme erre is kiterjedt; még az egy milliónál több lakóju fővárosnak is egyik nevezetessége ez, pedig Moszkva a nevezetességekben nem szűkölködik.

Maga a gyógyszertár egy, e célra épített kétemeletes palotában van elhelyezve; a földszinten jobbra a detail, balra a drogueria. Az egész, több teremből álló első emeletet a tulajdonképeni gyógyszertár foglalja el. Dr. N...u. megyei főorvos barátommal néztük és tanulmányoztuk az itt uralkodó rendszert s a fáradságért bőségesen kárpótolva lettünk. Sehohasonlót! De nem is lehet másult oly tökélyre vinni az expeditiót, mint itt, mert ehhez óriási tőke s ennek megfelelő jövedelem kell. A közönség nem is érintkezik a gyógyszerzet elkészítő segéddel, mert rendelvényét a váróteremben veszik át s innen lesz az beadva, a tulajdonképeni receptáriusoknak. Legalább húsz ember van folyton a recepturánál elfoglalva s a mint a gyógyszer elkészül, a váróterembe, az expeditorok kezébe kerül. Minden üvegre hosszú, a mi fogalmaink

szerint, már ósdi signatura lesz kötve, melynek alsó részén az egész recept lemásoltatik. Minden legesekélyebb mennyiségű alkaloidot is ketten mérnek le, a receptárius mellett ott áll az «ellenőr» s az elkészült recept másolatát mindketten aláírják. A mint a gyógyszer az expeditorok kezébe, az eredeti vényvel együtt vissza kerül — ismét lemásolják s a fél kapja a kópiát, az eredeti pedig a gyógyszertárban marad! Nagyon természetes, hogy a gyógyszert kiszolgáltató, nevét a signaturára szintén odajegyzi.

Ott létünk alkalmával a gyógyszertár, vegyműhelyével együtt 120 ok leveles gyógyszerészt foglalkoztatott. Azon kérdésemre, mennyi most az átlagos recept-forgalom, azon értesítést nyertem, hogy most, augusztusban kevés dolog lévén, a napi átlag ezerre tehető. Érdeklődtem volna a többi üzletágak iránt is, a nagy laboratóriumot azonban már nem nézhettem meg, mert oda másnap reggelre lettünk meghíva. De megnéztük a kézi eladást és drogueriát. A drogueriában a felhalmozott illatszerek iránt érdeklődtem különösebben s míg az ipar más sterén legfőképen az orosz nemzeti iparral találkoztam, itt ezen a téren, bár a tulnyomó rész itt is orosz ipari termék volt, találkoztam francia gyártmánnyal is. De csakis francia gyártmánnyal, abból is — mint mostanában mindenütt — Roger és Gallett dominált.

Eljövetelünkkor hálás köszönetet mondtunk kalauzunknak s beirtuk nevünket a vendégkönyvbe, a hova a turisták beírják nevüket, ha Oroszországot hébe-hóba meglátogatják s a világ »Aptékájába« még ritkábban — betérnek.

* * *

Meglehetősen dombos vidéken, a Dneper partján fekszik Kijew s a mint kiemelkedőbb pontjára jutunk, más-más perspektívában egy kedves és szép várost lát szemünk. Kijewben akkor egy ipar és mezőgazdasági kiállítás is volt, jobbára a kijewi kormányzóság területéről összehordott cikkekből, u. m. mezőgazdasági gépekből, tatár háziipari cikkekből stb. Láttam azonban velencei tükör és üvegárukat is s csupa kíváncsiságból is érdeklődtem egy velencei tükör iránt, melynek ottani eladási ára ezer rubel volt! A kiállítás százhusz pavillonja a város egyik kiemelkedőbb pontján feküdt, a honnan gyönyörű szép kilátás nyílt Kijew kupolás templomaira, a különböző színre festett házak tetejére és a pirosszínű egyetemre.

Kijewben minden orosz fehér sapkában jár s úgy láttam, hogy a fehér ruhaviselet iránt különös előszeretettel viseltetnek. A hófehér sapka és felső ruha nemcsak a velünk lévő

hölgyeknek, de nekünk is feltűnt s el kellett ősmernünk, hogy az kifogástalan hófehér volt. A mi társaságunk is vett ilyen fehér sapkákat s mondhatom, hogy az óriási hőségben nekünk is igen jó szolgálatot tett.

Az orosz vendégszeretet itt nyilvánult először; megérkezésünk első napján a kereskedők kertjében hangversenyt és bankettet tartottak a kongressisták tiszteletére. Mit mondjak a hangverseny lefolyásáról, a gyönyörű kertről, honnan a város, a Dneper kacskaringós folyása s az alatt elterülő róna felséges látványt nyújtott? A több mint száz tagból álló vonós zenekar precíz játékáról, a több mint két ezer főnyi hallgatóságról, a kik a legnagyobb csöndben igazi élvezettel hallgatták az előadást? Ilyen csendes, élvező közönséget csak itt láttam, és a müncheni kir. opera színházban.

A hangversenyen ismerkedtem meg egy fiatal ujság-íróval, a ki valamelyik szt.-pétervári lap megbízásából időzött akkor ott a kiállítás tanulmányozása céljából s a ki az orosz politikai viszonyokat következőképen jellemezte: »Nekünk tulajdonképpen minden szabad, lármázhatunk az utcán, beverhetjük a lámpákat és ablakokat, ehhez senkinek semmi köze — a kárt legfeljebb megfizetjük! Ha azonban az urak velünk együtt politizálni mernek, ezért könnyen becsukhatnak engem is — de még az urakat is!« Ez az elkeseredett nyilatkozat azonban nem lehetett egyéb tréfánál, mert volt alkalmam politizáló oroszokat hallani, a kik véleményüket hangosan is ki merték mondani! Csak ne higyjünk el tehát mindent, a mit a fáma mesél s ne képzeljük Oroszországot olyan rettenetesen barbárnak, a minőnek festik.

Kijewnek templomain és képtárain, iskoláin és régi tatár temploma rommaradványán kívül, egyik legnagyobb nevezetessége a Lawra kolostor, elég távolságra a várostól. A Lawra orosz stílusban épült templomaival és tornyaival, hatalmas egyházi vagyonával és műkincseivel, egyike az orosz egyház leggazdagabb kolostorainak. Állítólag ez a kolostor adott tíz millió rubelt a hetvenes években az orosz-török háború költségeire. Egész Oroszországban hat, vagy hét ilyen dúsgazdag kolostor van s ezek között leghatalmasabb a Moszkva melletti Sergius-zárda, melynek mesés vagyonáról csakis az nyerhet fogalmat, a ki látta.

A Nishnij-Nowgorodi ut mentén, erdős vidéken, vasuton két órányira Moszkvától, van a Szt.-Sergius-zárda. Tizenhárom temploma közül egyik gazdagabban van felszerelve, mint a másik s Sergius koporsója mellett folyton ott nyüzsög az ájtatoskodók tömege. Ottlétünk alatt folytonos sürgés-forgás volt, jöttek a kegyes búcsusok, a kik messze földről zarándokolva

ide, napokig, talán hetekig nem keresnek, hogy vallásos érzületeiknek eleget telessenek! A pietást, az igazi vallásos érzületet azonban mélyen sértheti a komoly szemlélőnél az az úzérkedés, a mit a photographiák, gyertyácskák és szent képek elárusításával folytatnak; a nagy és otromba orosz rézpénzt, a perselyek napi bevételét az ájtatoskodók előtt számlálgatják a szerzetesek, a mely ténykedés mégsem nagyon épületes!

A templomok falait sötét, majdnem feketére festett szent képek borítják, értékes arany keretekben; a kincstárban pedig halmozással áll a sok, ékkövel diszitett arany kereszt, egyházi ruhák és edények, melyek igazi realis értéket képviselnek. Itt láttunk két üvegszekrény alatt két oltár terítőt, melyeknek értékét megbecsülni is alig lehet. A vastag, nehéz fehér selyem terítő arannyal van himezve s néhányzor tízezer különböző nagyságu és színű keleti igaz gyönggyel kivarrrva. Közbe-közbe mogyoró nagyságu brilliant és egyéb drágakövek ragyognak s szívesen elhisszük, hogy azokat Ázsia valamelyik — vagyoniilag nem utolsó — fejedelme ajándékozta!

A világ egyetlen egyháza sem mérkőzhetik az orosz egyház vagyonával és én semmi túlzást nem látok Dobieczycki »Európai Oroszország« című munkája azon állításában, hogy a Sergius kolostor vagyona 2000 millió rubelre tehető!

II.

Nagy türelemre tautja meg Oroszország a touristát, mert ha eddig sokalta a néhány órás vasutazást, itt hozzá kellett szoknia a 25—30 órás, egyhuzamban való utazáshoz is. Csak komoly elszántság kellett azonban hozzá s a 26—28° hőségben szerencsésen eljutottunk Moszkvába. A képzeletünkben látott 500 templom közül alig vártuk az első felbukkanását. Az idő csak telt s bent is voltunk már az orosz birodalom fővárosában: a képzeletünkben alkotott nagy város még mindig nem tudott alakot ölteni. Moszkva látképe csakis az Iván Veliki tornyából domborodik ki, de ezen szemkápráztató látványért azután csakugyan érdemes a fárasztó utat megtenni. Kupolás, hagymaalaku tornyai és templomaival lábaink alatt terül el Moszkva s a napsugár a különböző színű tornyok és háztetők fedélzetén törik meg. A vörösréz toronytető oxydált smaragd zöld színével, a kék és pirosra festett, a dusan aranyozott tornyok gömbjei, a házak tetői igazán felséges látványt nyujtanak. Itt, az Iván Veliki alatt áll a történelmi nevezetességű és huszezer métermázsányi nagy harang, kicsorbult darabjával és ölnyi hosszú ütőjével.

A Kremlben, a csárok koronázási földjén vagyunk s itt bizonyos kegyelettel járunk! Itt állítják fel a szerencsés

len véget ért II. Sándor cár ércszobrát, itt van a csári palota, a koronázási templom, a szenatusi palota, szóval minden, a birodalomra politikailag fontos aktus itt játszódik le. Kilencszáz ágyu van itt, az arzenal előtti téren szép rendben felállítva, jobbra az 1812-iki hadjárat dicsőséges emlékéül s a közepén, mint egy vitéz generalis, ott áll a négyezer méter-mázsányi s hat méter hosszú «Cár-Puska» négy, egyenkint kétszáz mázsányi golyóival.

Kongressistái jelvényeink előtt kitarultak a csári palota ajtai is s a legnagyobb előzékenységgel vezettek át a szebb-nél-szebb termeken, melyeknek butorai és egyéb díszítései fényesek és méltók egy 50–60 millió rubel évi jövedelemmel rendelkező fejedelemez. Kincstárának fegyvergyűjteményére, azt hiszem, joggal használhatom a «páratlan» jelzöt, mert ámbár nem értek a puskák és más gyilkoló szerszámokhoz, ennyi különös alaku puskát, pisztolyt, tört, kardot és lándzsát seholsen láttam. Az ugynevezett kerek terem mesés kincsekkel van megrakva, mert legalább 12–15 korona van itt, külön-külön üvegszekrény alatt elhelyezve, miután minden cár koronázási ünnepélyére új koronát készített! A legrégebb korona Comenus Alexius görög császár ajándéka, a legdrágább Kazán utolsó cárijának, Edigernek koronája, melynek értéke 650 ezer rubel. Itt van Iwán Alexejewits koronája 900 gyémánttal, Nagy Péter koronája 825 gyémánttal s végre a császári korona 2500 ékkövel és egy nagy rubinnal, melynek értéke a 7–8 ezer vándor turista társaság összes kiadását fedezte volna. . . . Az se lehetetlen, hogy még egy kevés feleslegünk is maradt volna.

Bizonyos fájdalmas érzés vett rajtam eröt, szememnek is alig akartam hinni, midön egy másik terembe átmenve, egy magyar lobogó hajlott elénk! A magyar bizottság elnöke érdeklödött a hazai emlékek iránt, neki mutogatta ezeket egy magasrangu katona s így hajlott véletlenül a «Borura derü» felirású zászló elénk. Még vagy ötven magyar lobogó őriztetik itt, a magyar szabadságharcz dicső korszakából s e hadi szákmánnyal Paskievics orosz tábornok gazdagította hazája katonai dicsöségét!

Nagy fénnel és pompával nyitotta meg Sergius nagyherczeg és moszkvai kormányzó a kongresszust. A négy ezer embert befogadó óriási színház minden helyét elfoglalták a meghívottak. Harminckét nemzet volt képviselve s barátságosan megfértek egymás mellett a török és orosz, a chinai és japáni. A nemzetek képviselői a szinpadra gyülekeztek a nagyherczeg körül s minden nemzet képviselője elmondta dicszónoklatát, jobbra francia nyelven, kivéve a németeket és

a török képviselőt, a ki szintén németül beszélt. Többnyire a frakk dominált, az exotikus népek küldöttjei azonban saját nemzeti öltönyükben voltak.

Szemben a Kreml egyik kapujával van Moszkva egyik nevezetessége, a nagy kereskedelmi csarnok. Itt is a dúsgazdag kereskedői osztály volt az első a vendégszeretet kimutatásában. A kereskedelmi csarnokban rendezett estélyre mindnyájan kaptunk meghívót s a kik abban részt vettek, elfelejteni nem fogják és mindig szívesen fognak rá visszaemlékezni. Közel tizezer vendég gyönyörködött az estély változatos műsorában. Ott találtuk az orosz női kart, a férfi és gyermek karokat, kozák katonai és cigány zenekarokat. stb. Műkedvelők nemzeti öltözetben orosz dalokat énekeltek, a katonai zenekarok a képviselt nemzetek himnuszait játszották, természetesen óriási lelkesedés és rivalgások közt leggyakrabban a *Marsellaiset*, és a *Gaudeamus* igitűrt.

Ejfélfelé gazdagon terített asztalok mellett, hideg ételek, tészták és édességek, kitűnő krimi borok, thea, kávé, dinnye és minden elgondolható gyümölcs állott a fáradt és éhes vendégek rendelkezésére.

A kereskedelmi csarnok Moszkva egyik legnagyobb áruháza. Üvegtető folyosóin élvezetes és tanulságos a séta. Az orosz ipar minden terméke, a nishnij-nowgorodi vásár minden kereskedelmi cikke látható és kapható itt. Nagyon érdemesek a megtekintésre az óriási berendezésű thea-kereskedések, a szűcsök áruházai, a hol egész halmazával áll a fehér jegesmedvehőr és a szibériai kék rókabőr; az aranyművesek boltjai, a hol oxydált ezüst tárgyak, gyönyörű kék zománczos arany filigrán művek, meglepően szép kivitelben és mennyiségben található. Az egész óriási épület földszintje üzlethelyiségül, a karzatokkal ellátott emelet pedig irodául és raktárhelyiségül szolgál.

*

Minden lelkesedésemet Oroszország iránt, szívem minden szépért és nemesért dobogó érzelmét szeretném most egybefoglalni, hogy legalább halvány képét adhatnám annak a humánus nagy intézetnek, melynek párja, fájdalom, aligha van a világon! Értem a moszkvai állami lelenczházat, a hol 12—14 ezer gyermeket nevelnek fel évenként s adnak vissza a társadalomnak!

Látogatásunk alkalmával maga az igazgatónő fogadott és kalauzolt bennünket, tájékoztatott az intézet vezetéséről és anyagi helyzetéről. Kilencszáz, egy éven alóli gyermek volt akkor az intézetben, kiket egy éves korukon túl dajkaságba adnak a vidékre s az intézet orvosainak kötelességük havonként legalább egyszer meglátogatni őket és egészségi állapotukról

jelentést tenni. Tizenhat éves korukig állanak az intézet gyám-sága és gondviselése alatt a gyermekek, a kiknek a felvételénél semmi nehézséget nem támaszt az intézet. Nem kutatva származását, egyszerűen numerust kap a kis pogány s numerus alatt lesz elkönyvelve, ha az anya restelli származását bevallani. Mióta a humanizmusnak ez a szép hajléka felállított azóta megszűnt a gyermekgyilkosság a moszkvai kormányzáság területén!

Példás rend és tisztaság, igazi emberbaráti bánásmód uralkodik az intézetben. Egyik teremben 15—20 anya várja karján tartott kisdedének felvételét. Szemünk előtt folyik a vizsgálat s az anya tejének tápláló erejétől függ, vajjon ott maradhat e ő is. Mert ha az orvos az anya tejét megfelelőnek találja, akkor saját gyermeke mellett, mint dajka, havi 4—5 rubel fizetés és ellátás mellett, az intézetben maradhat ő is. Ha az anya nem válik be, kicsinye ott marad, ilyenkor azonban egy elfojtott zokogás, az anyai szeretet kiapadhatatlan könnyei mutatják, hogy mennyire fáj neki, szerencsétlen gyermekétől megválnia! . . .

Mintha madárkereskedésben járnék, olyanforma benyomást érzek a számtalan piciny gyermek sipogása hallatára. Ötven-hatvan vashölcső reng egy-egy világos, tiszta nagy szobában s minden hölcső mellett ott áll a dada, vagy az anya. A parányi kis jószágok hófehér ruhácskájukban épen olyan tiszták, mint anyjuk vagy dadájuk. Mindnyájan egyforma uniformisban vannak, kicsinyek és nagyok — azzal a különbséggel, hogy az utóbbiak főköltője más színű, a termék numerusai szerint. Egyik-másiknak főköltője az egy teremben lévők főköltőjétől is elütő s ez azt jelenti, hogy a különben kitűnő ellátáson kívül ebéd és vacsorához egy-egy korsó sört szolgáljanak részére, hogy a nagyra törő kis pogány étvágyát lehetőleg kielégíthesse. Teremről-teremre sétálva, mindenütt megkapó tisztaság és rend ötlük szemünkbe és — a mi majdnem megfoghatatlan — kilencszáz asszony jelenlétében csak csicsérgés, jól eső gyermek-göccséselés hallatszik mindössze!

Egyik teremben különös alakú, vörösrézből készült apró hölcsök ötlenek szemembe s a mint a forró, belülről puhára bélelt hölcsőtlő kezemet elkapom — a nyájas és jóságos igazgatóné siet felvilágosítani, hogy ezek a korai születettek hölcsei. Az egyiknek ernyőit széthuzva, ott látszik egy parányi semmiség, egy leendő ember, valamikor vezérembere talán hazájának . . . a kit én embrió korában láttam! . . .

Külön teremben fekszenek a betegek, a hol orvostudornők végzik az emberbaráti szeretet legszebb foglalkozását, a gyógyítást. Az anyai kötelességen kívül, nem lehet szebb és

nemesebb foglalkozása egy nőnek, mint gyógyítani a szegény beteg gyermekeket. Az a kés, a melylyel operált az egyik nőorvos, mintha szelidebben vágott volna . . . , az a gondosság, melylyel az operatiót végezte, mintha bensőbb, melegebb lett volna, mint az egy férfiorvostól várható! . . .

A barbár hírben álló Oroszország megczáfolja hírét itt is: nemcsak diplomához engedi jutni a nőket, hanem, ha már megszerezték azt, kenyerükről is gondoskodik!

Megnézhattuk a mintaszerű konyhát s bepillantást nyertem az administratióba is. Egy ilyen intézetet csakis egy hatalmas nemzet humanusan gondolkozó népe képes fenntartani! Százhúszezer rubel értékben láttam elkönyvelve a gyermekruhácskák leltári értékét; az intézet évi kiadása 2—3 millió rubel között ingadozik s hétfői napra esvén látogatásunk, a szombat és vasárnapról mosásba kiadott apró ruhácskák száma huszonháromezer darabot tett!

Meghajlok Oroszország előtt, nem határainak kiterjedtsége s kilenczven millió lakósa, hanem humanus és kulturális intézményeinek nagysága előtt.

* *

Talán egy nemzetnél sem domborodik ki a vallásos érzület annyira, mint az oroszoknál. Nemcsak magánházaiknál, hanem a vasuti restaurációk étkezőiben is ott van az oltár, s az öröklámpában ég a tűz a szent képek előtt. Minden étkezőben van legalább egy szent kép, mindig gondosan feldiszítve, előtte az örök mécses.

A Kreml-kapu két bejárója közti térségen van egy kis kápolna, az Iberiai isten anyja kápolna, mely folyton szorongásig tele van s a mellette elhajtató előkelő orosz mindig kiszáll kocsijából, hogy az Isten anyja tiszteletére egy gyertyácskát elégessen. Az uteza tulsó részén haladó orosz terdet, fejet hajt, amint egy irányba jut a kápolnával, a mellette elmenő kocsik meglasztják lépteiket, a kocsisok lekapják kalapjukat s néhányszor keresztet vetnek. Olyan tiszteletben áll ez a kis kápolna az oroszok előtt, hogy maga a cár, ha Moszkvában időzik, el nem mulasztja soha a kápolnába betérni. Nem messze innen van a legbizarabb templom, a Bazil templom, melynek építőjét Iván, a rettenetes, megvakíttatá, nehogy még egy hasonló «csodaművet» alkosson. E templom közelében áll a «Minin» és «Poharszky» szobor; ezek a hősök a lengyelek leveretésében szereztek maguknak érdemet és hazájuknak dicsőséget.

Moszkva első és legszebb temploma a «Mégváltó templom», melynek márvány falait mozaik betétek és becses festmé-

nyek díszítik. A templom modern berendezésű, egy magaslaton a régi tatárvárosban áll s építési költsége 20 millió rubel volt.

Hazája legnagyobb emberének, a szabadság dalnokának, a művelt világ egyik legnagyobb költőjének: Puskin Sándornak szobra előtt eltűnődöm a zsarnok hírben álló Oroszország felett, mely szobrot emelt tragikus véget ért költőjének s olyanforma érzés fog el, mintha nem ismernénk kellőleg ezt az országot . . . mintha tartoznánk valamivel ennek a nemzetnek a sok igaztalan meghurczoltatásért, melyben évtizedek óta részesül.

*

A császári manézsban volt a kongresszus irodája; ittadtunk egymásnak nap-nap után találkoztunk. A főváros központjában lévén s leveleinket is oda címezve: el lehet képzelni, mennyire el volt ez lépve mindennap az ezrekre menő kongresszisták által. Itt volt a kongresszisták részére felállított külön posta és távirda, itt nyertünk a hivatalos programról mindennap értesülést. A világ minden tájáról érkező s a különböző nyelven írt levelek sortírozásával a posta volt különösen elfoglalva. Az »abc« minden betűjének külön fiókja volt s a levelet váró könnyen hozzá is juthatott volna leveléhez, ha a rendkívül nagy munkahalmaz a szegény tisztviselőket sodrúkból ki nem hozza. Reggel kilencz óráról esti hat óráig folyton ostromolták a postahivatalt s megtörtént, hogy a T betű alatt lévő levelek az N betű fiókjába kerültek. Ilyenkor kereshette aztán az ember leveleit s ha csak véletlenül rá nem bukkant, azokat ugyan meg nem kapta. Tizenhét nekem szánt levelet kaptam ilyenformán vissza Moszkvából idehaza, a min azonban cseppet sem csodálkoztam, látván a folytonos ostromot s azt, hogy a tisztviselő gyakran nem tudta a leveleket sortírozni, nem lévén a vezeték- és keresztnévvel tisztában. Annál kifogástalanabban működött a táviró mert a hazuról reggel 8—9 órakor elküldött sürgöny 11 órakor délelőtt már kezemben volt.

Más tekintetben is vonzó volt ránk nézve a mauézs, mert a magas, 170 méter hosszú és 45 méter széles épület hűvös és szellős volt; itt irtuk leveleinket, itt találkoztunk ösmerőseinkkel s gyakran itt étkeztünk. Moszkva város áldozatkészsége és a rendező bizottság figyelméből a mauézs mindkét végén buffet volt, az egyikben olcsón lehetett étkezni a napnak minden órájában, a másikban déli 12 órától 2-ig a főváros vendégszeretetéből teljesen ingyen. Sok kedves emlék fűződik részemről a mauézshez; itt történt, hogy egyik barátomnak apróra vagdalva szervirozták a sárga dinnyét s midőn azt protestálva visszaküldte s egy egész darabot kért,

ugyanazon dinnyedarabkákat pezsgős pohárban szolgálták fel neki. Protesztáltunk egy alkalommal a meleg, ihatatlan sör ellen is s a pinczér, úgy látszik, ezt is félre értette, mert egy kis idő múlva forró kannával tért vissza s mielőtt megakadályozhattuk volna, belezúditotta a sört, hogy melegebb legyen! Igen kedves epizódok ezek, visszagondolva rá — így utólagosan.

Egy este a Sokolnikij-kertben hangverseny volt, a szépen diszitett kertben azonban mozogni is alig lehetett, a terembe pedig bejutni teljesen lehetetlen volt. A tömérdek vendég kipusztította csakhamar az éttermeket, vissza kellett tehát térnünk rendes tanyánkra, a Szlavianszki-étkezőbe. Itt is, de más étkezőben is, ott áll a nagy, orgonaszerű verkli s ha néhány magyar ember az ilyen termekbe belépett, biztosra vehette, hogy a verkli — magyar darabokat fog játszani. Két kedves, kurlandi kongressistával ösmerkedtünk itt össze, a kik szeretetreméltó modorral kérdezték egyszer tőlem: Nem de, kedves kollega, — a honoratiórokon kívül — Magyarország többi népsége cigány? . . . »

Nem volt drága, nem lehet annak mondani a vendéglői kosztot, csak a rendes étkezési időt kellett volna betartanunk. Egy-két rubelből urasan étkezhettünk; ha azonban eltértünk a rendes étkezési időtől, bizony három-négy rubellel kellett az ebédet megfizetnünk. Minden elegáns étteremben talpig érő, hófehér ruhában, csinos fiatal pinczérek vannak, a kik nesztelenül járnak-kelnek s minden zaj nélkül szervíroznak. Csak a borraival nem tudtam tisztába jönni. Ha a visszajáró összeg 20–30 kopejk volt, azt minden köszönés nélkül megtartották s ha máskor 10–15 krajczárnak megfelelő összeget kaptak, mintha keveselték volna. Később értesültem is, hogy ennél magasabb borraival szokás ott kirukkolni.

Moszkvában nagyon kevés kávéház van, a kávéházi élet nincsen kifejlődve s a turistáknak a reggelit a hotelekben szokták szervírozni. Miután a »Hotel Dánia«-t nem találtuk egészen megfelelőnek, eljártunk reggelizni egy új, de jó távolra eső kávéháza, melynek egyik része péküzlet volt. Bizonyos feltűnést keltettünk minden reggel, hogy «csak» kávézunk és sohasem theázunk! Éppen úgy szemet szurt ez itt, mint a dohánytözsdében az, hogy «csak» szivarokat veszek és cigarettát sohasem. Mert az oroszok folyton cigarettáznak s ebben a tekintetben a hölgyek sem tesznek kivételt. A szivarok üvegtetés, bélyeggel keresztül szallagozott dobozokban jönnek forgalomba s bélyeges doboz nélkül egyetlen szivart sem lehet megvenni. Kávéházunkban egy nagy pohár fekete kávéhoz egy ujnyi tejlet adtak, a kávé azonban oly gyöngye volt,

hogy még az is bátran hozzáláthatott, a ki becses egészségére féltékenyen vigyázott. A péküzletben felhalmozott friss sütemények illata és a meglepő tisztaság oly ingerlően hatott, hogy — mint egy koursalonban — igazi kéjérzettel sétáltunk végig reggelenként az óriási teremben.

III.

Ah, de hagyjuk el Moszkvát s ha már tizenöt órai út kellett a valóságban Pétervárig megtennem, legalább itt repüljek a képzelet szárnyain. Moszkváról a nélkül is nagyon sokat — mégis oly keveset írhattam. Szökjünk meg az óriási hőség elől, húzódjunk közelebb az északi tengerhez, lássuk, van-e érezhető hatása a klímára! És nem is csalódtam, a 28° hőség 12°-ra apadt le Pétervárott, a melyről unos-untalan meggyőződhettem a minden ház falán fityegő hőmérőről. ól jövedelmező iparág lehet a hőmérő-gyártás Oroszországban, mert nincs vasuti állomás vagy magánház, a hol ez ki ne lenne biggyesztve. Éppen jókor jöttünk ide, láthattuk a birodalom másik fővárosát teljes pompájában. A Newskij Prospekt lobogó díszben, lámpionokkal volt díszítve, mert éppen akkor érkezett oda Faure, a francia köztársaság elnöke.

Itt vagyunk tehát a Néwa partján s hogy a fővárosról általános képet nyerjünk, a francia és orosz lobogókkal díszített Newszkij Prospektben lóvonatozunk végig, annak is a legmagasabb pontját okkupálván, hogy ne csak nézzünk, de lássunk is... Törekvő vágyam: lehetőleg magasra jutni, szépen érvényesült itt, összebarátkozván egy eleven eszttel, a kivel hamarosan atyafiságos barátságot kötöttem. Nem restellem bevallani, most volt először szerencsém egy eszthez, mindössze mythologiai ösmereteim voltak Koit és Ámmarikról, az esztek egyik kedves regéjéről! Nem volt okom megbánni az egyszerű munkás emberrel kötött atyafiságot, mert megtudván, hogy magyarok vagyunk, ő maga magyarázgatta, hogy az esztek a finnekkal közeli atyafiságban lévén, e szerint ő a magyarokkal is rokon. Csodálkozásomra, hogy németül beszél, bizonyos melankóliával jegyezte meg, hogy bizony nekik legalább négy nyelven, u. m.: esztül, finnül, németül és természetesen oroszul kell tudniok, ha parányi hazájukban boldogulni akarnak!...

Szentpétervár legszebb utcája a Newszki Prospekt, szépség és kövezet dolgában azonban nem hasonlítható az Andrássy-uthoz. Általában azt lehet mondai, hogy az orosz városok kövezésére nem fordítanak kellő gondot. Az egy

milliónál jóval több lakosságu város óriási terei miatt rengeteg terjedelmű. Legnagyobb tere a Mars mező, itt folynak le a katonai parádék; szép a téli palota előtti tér Első Sándor 42 méter magas gránit-oszlopával, melynek tetején egy 4 m. magas angyal áll, kezében a kereszttel.

Átmenve a gyönyörű Miklós-hidon, ott találjuk a hatalmas börtönt, a kereskedők és gyógyszerészek kertjeit, a hol jól ismert gyógynövényekben és a magas észak flórájában gyönyörködhetik szemem. A Néwa több szigetet alkot, így is több csatornában oszlik el s leghatalmasabb ága a téli palota előtt folyik s ömlik a finn öbölbe, melyen át jutott tulajdonképpen közel Oroszország Európához. Bizony nem csekély gondot adhatott Nagy Péter czárnak a Néwa megrendszabályozása és a mocsaras vidék elfoglalása.

Majdnem szemben a téli palotával van a Péter-Pál templom, magas, nyársalaku, karsu, tornyával, a hol az újkori czárok nyugszanak. E templomban 18—20 uralkodó, nagyherceg vagy hercegnő pihen, mindnyájan egyforma asztalalakú fehér márvány szarkofágban. Ott van Nagy Péter, Katalin és Anna czárnő koporsója, mindegyiken néhány örökmécs lobog, legtöbb van azonban II. Sándor czár koporsóján, mely ezúttal is friss virágokkal van borítva. A szarkofágok hármásával-négyesével alacsony kerítéssel vannak körülvéve, a látogatók folyton jönnek-mennek s minket az ott időző főrangú tiszt francziáknak gondolván bebocsáttatott a kerítésen belől. A templom oszlopain függnek a drága arany és ezüst koszorúk, melyeket császárok és királyok, városok és testületek küldtek egy-egy gyászos alkalmából. Legtöbb és legszebb jutott ebből is a szerencsétlen véget ért II. Sándornak, az ő oszlopa egész magasságában borítva van művészi kivitelű koszorúkkal.

Pétervár többi templomai közül kiemelendőnek tartom a kazáni székesegyházat, mely a római Szent-Péter-templom mintájára épült, attól azonban messze elmaradó arányokban; továbbá az Izsák-templomot, mely a főváros egyik legszebb temploma. A templom elő részét óriási vörös márvány-oszlopok tartják, bronz alapzaton, bronz oszlopfejekkel. Az egész épület a kereszt csúcsáig 102 méter magas, belsejében több malachit és lapis lazulival borított oszlop van, főoltára fehér márvány, felette egy üvegfestmény. A templom azonban sötét, mint rendszeren szoktak lenni az üvegfestésű ablakokkal ellátott és tulságosan díszített templomok.

Nem lehet mondani, hogy a nagy világváros monumentális szobrokban gazdag volna. Hiába..., a szobrok hazája Olaszország. A Néwa egyik hidján azonban négy igen szép bronz-

szobor áll, a mint az izmos férfi a neki vadult lovakat megfékezi. A szenatus palotája előtt áll Nagy Péter czárnak Katalin czárnő által emeltetett lovas szobra, mely Falconet remek műve. A ló ágaskodik s két hátulsó lábára 5000 klg. ólom van öntve, az egyensúly megtartása végett. Borostyánnal koszorúzva, büszke önézettel mutat Pétervár megalkotója a Néwa felé, mintha modaná: »Semmi sem lehetetlen annak, a ki akar!«

Az említett szobrokon kívül kiválóbb szobrok még az I. Miklós cár szobra, kinek nevéhez szabadságharczunk leveretésének szomorú emlékei fűződnek, továbbá az Alexandra-téren álló Katalin szobor, melynek talapzata alján kortársai közül Potemkin, Orlov, Suwaroff stb. vannak megörökítve.

Legnagyobb érdeklődéssel voltunk a téli palota iránt, melynek vörösbarna színe nem tett különben valami kedvező benyomást. Az óriási épület terjedelméhez képest alacsony, az előtte elterülő tér üres, pedig mennyivel jobb lenne, ha az parkírozva volna. Végig sétálván a termeken a puha és mesés árú szőnyegeken, ezúttal nem tettek olyan hideg benyomást a termek, milyent rendesen tesznek az üres és lakatlan lakások. Egészen megfelelőnek és lakályosnak találtuk a »kvártélyt«. II. Sándor cár szobája minden apróságaival együtt azon módon van, mint volt a katasztrópha alkalmával. Az úgynevezett »fehér terem« falai borítvák ezer és ezer, szebbnél-szebb ezüst és arany tálakkal, melyeket a czárok egyes városok meglátogatása alkalmával kaptak, melyen az orosz szertartás szerint kenyér és só nyújtatott át. Láttunk lapis lazuli és malachit vázákat, óriási szobrokat és asztalokat, mely kövekből legfeljebb egy gyűrűben megférő darabkát őrizget a szegény philister . . .

Az emeleten lévő téli kertben trópusi növények, fák díszlenek, egy másik teremben az oroszok győzelmes csatái többek közt a világosi fegyverletétel is művészi képekben van megörökítve. Minden képen az oroszok győznek, az ő győzelmük látszik s ez természetes is, hisz minden nemzet egy-egy nevezetes eseményét igyekszik hadi dicsőségének megörökíteni. Én legalább nem emlékszem, hogy a külföldön olyan tárgyú képet láttam volna valahol, a hol például a magyarok győztek volna! A képek a historiát örökítik meg ugyan, de mindig az illető nemzet történelmének és traditiójának megfelelően. Egy Kijewben őrzött képen például az a jelenet van megörökítve, a mint egy orosz vitéz leszúr egy magyar vitézt, a mint különben ez meg is történhetett, a várost azonban mégis elfoglalták a magyarok . . . Talán éppen itt, nem em-

lékszem már biztosan — egy magántulajdont képező képtárban van ez a kép, a hol a mérges orosz vitéz eljárásától egészen elütőleg olyan barátságos otthonra bukkantunk Olyan lélekemelő volt a hangulat, a mint a nyájas világítású szép terem pamlagain hanyagul elszórt női fehérenemű, tü, olló és czérnára tévedt tekintetünk, mintha egy bájos nő csoportot rebtentettünk volna szét . . .

A téli palota közvetlen szomszédságában van a czári muzeum, az ugynevezett Eremitage, mely szerfelett gazdag és érdekes. Bronz- és ezüst-tárgyak, szobrok és arany-művek, Pompejiben kiásott leletek, görög, római és szibériai régiségek, rézmetszetek stb. megbecsülhetetlen értékben és mennyiségben vannak itt felhalmozva. Itt őriztetnek Nagy Péter czár emléktárgyai, az általa használt ruhák s többnyire az ő rá vonatkozó, általa gyűjtött s húsz üvegszekrényben elhelyezett értékes emlékek. Itt van Péter czár viasz alakja, továbbá egy ölnyi nagy bot, mely az ő magasságát van hivatva szemléletileg mutatni.

Mint minden nagyvárosnak, Pétervárnak is meg vannak a maga mulató helyei. Ha a színházak zárva vannak, átveszi a könnyebb muza birodalmát. Egyik város orpheumnak mondja, ugyanazt a másik «Colosseumnak», Pétervárott «Aquarium» a neve. Másutt az aquariumban a tengeri élet csodás állat és növény világát szoktuk keresni, itt szórakozó hely ez, a hova az elfáradt és elcsigázott nagyvárosi ember esténként menekül! Az igazi aquariumokban a rákok és korrallók, a spongyák és pókok és más, az állat és növényvilág közt lebegő, a szerves világhoz tartozó meghatározhatatlan lények éleljelenségeiben gyönyörködünk; a pétervári aquariumban más életet tanulmányozhatunk, a népek szokásait és izlését, a fesztelenül megnyilatkozó ember karakterét, a mely mulatozás közben nyilatkozik meg a legigazabban! Itt, az aquariumban éreztem orosz nyelvbeli járatlanságomat legjobban, itt türelmetlenek voltak már az emberek s nem szerettek felelgetni. Hiába! sietett mindenki mulatni!

A pénztáros kurtán bánt velünk s holmi tájékoztató magyarázatokba mélyedni, hajlandónak nem mutatkozott. Egyszerűen elibém tette a csupán cyrill betűkkel nyomtatott programot, melyből nem lehetett egyebet természetesen kibetűzni, mint hogy a kertben levő színház páholyainak ára 11—15 rubel között változik. A földszinten három rubel volt egy ülőhely, minthogy pedig ilyen magas árakat sem a nápolyi Károly-színházban, sem a milanói Scálában, de a müncheni és más operaházakban sem láttam — talán természetes volt, ha kissé körültekintők voltunk s uémi tájékoztatást kértünk.

Magában a kertben is többféle szórakozás kínálkozott; amott egy katona zenekar, emitt egy oláhczigány zenekar játszott, legszebb magyar dalainkat az ő felfogásuknak megfelelően adva elő, valószínűleg mint román népdalokat. A félig magyar, félig román öltözetben lévő zenekar ugylátszik nem volt ösmeretlen honfitársai előtt, mert minduntalan megtapsolták s a roppant önhittséggel játszó primást — hölgyek és urak — siettek üdvözölni. Egyszerre magyar dal ütemei hangzottak fel, a kert egyik nyílt színpadán magyar lányok daloltak és táncoltak. Szolidan, túlságosan is szolidan, mindnyájan feketébe öltözve, elég jól s tiszta magyarsággal daloltak s jól is táncoltak, csak egyben tértek el a hazai szokásoktól: cigánykereket hanyva távoztak a színpadról! Mindjárt eszembe jutottak az én kurlandi kongresszista kollégáim, a kik itt szerezték valószínűleg ethnographiai ösmereteiket — Magyarországról!

Körülbelül másfél órányira lehet Pétervárhoz a czári család legkedvesebb nyaralója: Péterhóf. Meleg, csendes nyári esőben szálltunk hajóra s gyönyörködve haladtunk a fellobogózott hajók közt, melyek mind Faure tiszteletére öltöttek ilyen ünnepi dísz. Jó konditióban lévő emberre nem lehet kellemesebb utazás a tengeri utazásnál. A végtelennek látszó tengeren csakhamar barátságot kötünk mindenkiel s csakhamar megismerkedünk annak a kis faalkotmánynak is minden csinja-binjával, melyre életünket bíztuk.

A véletlen hozta magával, hogy péterhofi kirándulásunk éppen az napra esett, midőn Faure tiszteletére ott nagyszerű kivilágítást rendeztek. Midőn délután megérkeztünk, jóformán üres volt a park, csak a diszitással foglalkozó munkások dolgoztak. A czári palota nem mondható valami különösen szépnek, a kilátás azonban a parkra, a Versailles mintájára épült vízi játékokra és a tengerre, elragadó.

Látva a hatalmas készülődést a kivilágításhoz, nekem csak az tűnt fel, hogy a parkban oly kevesen vagyunk. Járhattunk, kelhattunk a czári palota közvetlen közelében is, pedig az egész udvar ott időzött. Természetes volt az is, hogy mindenki szerette volna látni a czárt. És mintha a minden oroszok uralkodója a kíváncsi idegenek óhaját még ebben is teljesíteni akarta volna, egyszerre hatalmas hurráh jelezte, hogy a czár kikocsizott. Alig néhány rendőr ügyelt a rendre, midőn két fekete orosz telivér által vont nyitott kocsiban, egészen egyedül, közvetlen mellettünk hajatott el. Mindég azt hallottuk, mindég csak azt olvastuk, hogy a czár minden lépésére egy regiment vigyáz, itt ellenkezőleg arról győződünk meg, hogy az uralkodók közt talán éppen az orosz

uralkodóhoz férközhetik a közönség a legkönnyebben! A császár igen rokonszenves, fiatal, alig 34—35 éves, rövid barna szakállu férfi, a ki a közönség üdvözlését komoly, szivélyes szalutálással fogadta.

A mint alkonyodni kezdett, nőttön-nőtt a közönség is s egyszerre csak azt vettük észre, hogy az óriási park tömve van. A Pétervárról minden 14 perczben indított vonatok csak estefelé hozták a közönséget, azért volt az délután még csaknem egészen üres. Kezdetét vette a katonaság felvonulása, jöttek a cserkeszek és kozákok s több katona-zeneker; a kastély előtti tér elzáratott; ebédhez ült a csári család magas vendégével s kezdődött a kivilágítás. A palota előtt, a hegyoldalon elhelyezett vízművek, száz meg száz aranyozott szoborból ontották a vizsugarakat, zuhatagokat alakítva s a leghatalmasabb kut, a Simson-kut, huszonöt méter magasra lövelte a vizsugarakat. A villamfényvel megvilágított és a Versailles-i mintára épített vízi játék nagyszerű látványt nyújtott, kivált midőn az óriási erdő minden pontján kigyúltak a mécsek, a különböző színű lampionok, az erdő minden fáján elhelyezett villamfény . . . A mécseket ezer meg ezer kéz gyujtogatta, a fákra tengerészkatona huzták fel a lampionokat, a teljes erejéből működő vízi mű pedig oly tündéri látványt nyújtott, hogy, azt hiszem, még Faure is meg lehetett vele elégedve.

A tolongás azonban már akkora volt, hogy az óriási parkban mozdulni is alig tudtunk. Elég közel egymáshoz voltak felállítva a cserkeszek és kozákok s nem mondhatnám, hogy ezek a marcona tekintetű öles nagyságu katonák valami megnyugtató benyomást tettek volna! Mindegyik övében ott van az egyenes, elefántcsontnyelű hosszú tőr, jobb kezük mindig a tőr markolatán nyugodott s bizony ezekről a hű, a csárért élni-halni kész emberekről felteszem, hogy képesek volnának leszurni boldog-boldogtalant valami zavar alkalmával . . .

Késő este lett már, a vonatok még mindig özönével szalították a közönséget, a tulajdonképeni élet most kezdődött volna, mi azonban, kikerülendők az óriási tolongást, hazafelé igyekeztünk. Így is éjfél felé járt az idő, mire Pétervárra megérkeztünk. Pétervár csöndes külvárosaiban, a Néwa ki tudja melyik csatornája mellett, hűvös éjszakán, néptelen s gyöngén világitott utczákon, ezuttal csendesen, de annál biztosabban igyekeztünk tanyánk felé. Az idő azonban telt, s mi még mindig ismeretlen kihalt tájakon robogtunk . . . A jámbor izvostcsikos jóízűen aludt, s ha hébe-hóba megkopogtattam esernyőmmel hatalmas derekát, s kíváncsiszkodtam: hogy tudja-e

merre irányítsa lova lépteit, nyájasan bolingatott! Végre majdnem két órai kocsikázás után csakugyan ott tett le, a hova kívánkoztunk, pedig folytonosan bóbiskolt.

* *

Utazásunk megkezdése előtt olyan formán gondolkoztunk, hogy a Krimen, Odessán és Románián át jövünk haza. Elővéve azonban a térképet s a nagyarányu oroszországi utakról is lévén már fogalmunk, a krími irányt kissé mégis sokallottuk! Voltak pedig sokan, a kik Pétervárról egyenesen a Krimbe mentek s talán Jaltáig meg sem állottak. Ezek azonban edzet-
tebb turisták voltak, idejük is volt, bennünket pedig a kötelesség is szólított már haza. Így történt, hogy mi, a kiknek Moszkvába kellett volna visszamennünk és Minszken át kellett volna jönnünk, inkább megfizettük az utat Pétervártól Varsóig, csak-hogy 15—20 órával előbb legyünk itthon. Elbucsuztunk tehát Pétervártól, a hol három kellemes napot töltöttünk s meg sem álltunk Varsóig, hova 23 óra alatt hozott el a gyorsvonat.

A ki utazott Oroszország vidékein, annak lehet arról csakis fogalma, mit tesz 23 óráig utazni! Daczára, hogy erre-felé az út már nem olyan kietlen, itt-ott tanyák és erdőségek is vannak, a városok és falvak messze esnek a vasuti vonaltól, különösebb változatosságot nem nyújt a vidék s az utazó társaság egymásra van egészen utalva. Könnyen is megy a hosszú utaknál az ismeretség azoknál, a kik az idegenekkel érintkezni, ismerkedni szeretnek. A magyar embernek azonban ez nem természete, a milyen nyájas és közlékeny otthonában, olyan óvatos és visszahuzódó külföldön s éppen honfitársaival szemben leginkább tartózkodó. Egy erdélyi urí emberrel találkoztam már a Vatikánban, majd a sors különös kegyelméből Péterváron, az ismeretséget azonban hiába keresem, a fiatalabb állami tisztviselő állig begombolkozott, lehetetlen volt hozzá közelebb férkőzni.

Az ismerkedés annál inkább megvan az oroszországi vasutakon, mert itt, a holmi 1—2 órai vasutazást, ugyszólván nem is ismerik. A Pétervárott felszálló utas legalább is Varsóba, ha nem Bécsbe igyekszik! Vagy utazik ott valaki, vagy nem. A Faure tiszteletére rendezett ünnepekre például a Krimből is sokan «felrándultak» pedig ez az út, gyorsvonaton is legalább 2—3 napig tart.

Oroszországban is mérsékelt a vasuti tarifa, ha azonban, az ottani dimenziókhöz mérten számítanak idehaza a zónákat aligha tudnók megfizetni.

Mint minden kisebb város, a nagyobb és jelentékenyebb empóriumok után hidegen hagyja az utazót, olyanformán voltam én is Varsóval, pedig Varsó 600 ezer lakóssal bíró szép

város. Mig a zsidók letelepedése ellen mindenütt nehézséget támasztanak Oroszországban, itt meg van az engedve, s kétszáz ezer zsidó békésen él itt együtt lengyel és orosz polgárokkal.

Pétervártól egészen Varsóig, katonai őrség volt a vasuti vonal mentén felállítva s a katonák, midőn a vonat elrobogott mellettük, a vonatnak hátat fordítva, tisztelegtek. Ezek a katonák bizonyára a pályatestre vigyáztak, mert néhány nap mulva nagy-szerű ünnepeknek leendett színhelye az orosz-lengyel főváros, vendégeül fogadhatván a cárt és családját. A Visztulán átveze-ő 512 méter hosszú gyönyörű vashíd igen szépen volt girlandokkal és apró zászlócskákkal díszítve, valamint a város több épülete és temploma, városháza pedig villamlámpák és zászlókkal volt dekorálva. Készülődtek a nagy napra, ezek az előkészületek azonban, a felszaggatott utcák, az aszfaltozók kiálthatatlan kátrányfüstje, a minden háznál s a kaszárnyákban folyó tisztogatás, meszelés és mázolás, nem tett valami kellemes benyomást.

Az ugynevezett régi város a lehető legrondább városrész, melyhez foghatót csakis a Kelet városaiban találhatunk, de igen eredeti. Találtunk itt olyan három-négyemeletes házat, melynek eleje oly keskeny, hogy egy-egy ablak fér el minden emeleten. Vannak továbbá olyan házak is, melyeknek minden emelete a másé! A keskeny kis elejű házak története állítólag az, hogy valamikor a telkek kiosztása vagy eladásánál lehetőleg keskeny darab földet adogattak el, de azzal a megnyugtató biztatással, hogy fel az ég felé, mind a vevőé.

Oroszországba nemcsak a bejutás, hanem a kijövetel is, bizonyos formalitásokat kíván. Nekünk is távozási engedélyt kellett kérnünk, a mit ugyan a Hotelek portásai szoktak elintézni, ez azonban bizonyos költséggel jár. Ha valaki néhány hetet tölt Oroszországban, utlevele minden lapja át meg át van bélyegezve, mert ezt mindazon helyeken, a hol néhány óráig időzünk, láttamoztatni kell.

*
*
*

Granicza volt az utolsó orosz állomás, a honnan végbucsut és utolsó Istenhözadót küldtünk Oroszország felé. Megkezdődött köztünk a valuta rendezése, s az orosz rubel árfolyamai iránt nagy mértékben kezdtünk érdeklődni. Itt-ott mutatkozott pedig csak minden kutatásom mellett néhány darab rubeles; ettől a szép formás és tekintélyes bankjegytől mégis olyan rosszul esett megválnom. Emlékbe is hozhattam volna a »maradványt«, a két, mozgó bankár azonban olyan előnyös ajánlatot tett, hogy siettem az üzletet megkötni s a rubel-

maradványt leszámítolni Évtizedek óta foglalkozik itt a pénzbevételek nehéz munkájával egy becsületes öreg zsidó, a kinek az utóbbi időben segítségére van a fia is; bárki utánuk számíthat, az általuk fejből kiszámított összeg igazabb és megbízhatóbb, mint minden fejtörő hosszas számadás eredménye a papíron!

Kellemetlen volt, hogy éjjel érkezünk az osztrák határra, a hol nemcsak átszállanunk, nemcsak utleveleinket bemutatnunk, hanem a vámvizsgálás torturáján is át kellett esnünk. A nagy társaságból éppen engem szemelt ki a szomszéd állam kedves pénzügyőre, a ki elém állva, nagy komolyan kérdezte »Nemde uraságod hozott magával szivarokat? Igenlő válaszomra futni hagyott ugyan, én azonban azon csodálkozom, hogy mire való nekünk a szivar csempészéstől annyira félni, mikor mindenki tudja, hogy a mi szivarjaink a külföldi gyártmányoknál határozottan jobbak. Ne tartson tehát az állam a csempészéstől, míg jobb szivarokat gyárt, mint a külföld.

Reggelre már itthon voltunk, s örömmel üdvözöltük Oderberget, hazánk ezen fontos állomását. Mégis csak legszebb a mi Hazánk! Nem üres fogalom ez, mégis, szebb és jobb itten minden, mint bárhol a világon! Ha összehasonlítjuk a külfölddel, akkor látjuk, hogy nekünk mindenünk van, áldott buza-termő alföldünk, hegyeink és forrásaink, kis arányokban ugyan, de ahhoz aztán annál nagyobb szeretettel ragaszkodunk!

*

»Sokat panaszkodnak az emberek hálátlanságról, de én azt tartom, — mondja Rousseau — hogy sokkal kevesebb okunk lenne efféle panaszokra, ha a jótevő emberek kevésbé hasznosok és hálára vágyók lennének!«

Jól tudom, hogy oroszországi kartársaim nem számítottak hálámra s ennek minden kilátása nélkül egészen önzetlenül voltak velem szemben annyira szivesek és barátságosak. Nem lévén alkalmam barátságukat hasonló szívességekkel viszonzni, ily módon rovom le hálámat és köszönetemet, csekély jeléül annak a mély tiszteletnek, melyet irántuk érzek és — megőrzök! . . .

